

Het reformatiejaar heeft ons vele oecumenische liefdesverklaringen gebracht... Wat doen we er mee?

door Margriet Gosker

Het is 31 oktober, herfst: "In de herfst verliest de boom zijn blad, en dan komt alles aan op de wortels. Als die goed zijn, zal er een nieuwe tijd komen. In onze tijd verliest de kerk veel blad. Als het Reformatiejaar betekent, dat we des te meer aandacht aan de wortels gaat besteden, dan komt het goed".¹ Ik geef een terugblik, een balans en een stukje reflectie over de vraag waar de vragen lagen en de kansen liggen van het reformatiejaar. Een balans betekent, dat je de verwachting afweegt tegen de realiteit. De realiteit is volgens mij, dat Nederland helemaal niet op zoiets als een reformatiejaar heeft zitten wachten en dat 500 jaar reformatie bij het grote publiek net zo weinig leeft als bij een aanzienlijk deel van het kerkvolk.² Des te groter was natuurlijk de uitdaging om het reformatiejaar toch voor het voetlicht te brengen. De hamvraag is dan natuurlijk: wat had je ervan verwacht? Mensen die minder oecumenisch denken dan wij hier vandaag, zullen het reformatiejaar anders wegen dan mensen die juist open staan voor oecumenische initiatieven. En dan zijn er natuurlijk ook altijd mensen, die vinden, dat het zoeken naar eenheid de verschillen niet mag verdoezelen.³ Ik kan ook bedenken, dat protestanten een iets andere verwachting hadden dan rooms-katholieken. Voor cultuurtheoloog Frank Bosman was 500 jaar reformatie beslist geen feest.⁴

Dat blijkt ook wel uit de vragen die van meet af aan speelden en waarbij telkens drie aspecten aan de orde kwamen. Vieren – Gedenken - Betreuren.⁵ Valt er iets te vieren? Zo ja, dan spreken we over een 'jubileum'. Of kunnen we eigenlijk alleen maar gedenken? Spreek dan liever over de 'gedenkdag' of de 'verjaardag' van de reformatie, hetgeen Refo500 stelselmatig heeft gedaan. Of blijven we treuren om 500 jaar gescheiden optrekken, repeterende breuken en klaagzangen, omdat de reformatie in feite toch is mislukt? Het doel van de hervormers was immers de vernieuwing van de hele kerk? Dat is het niet geworden en zo zitten we nog steeds met de stukken en brokken.

De allereerste vraag die speelde was, of het een puur protestants feestje zou worden, waardoor we zouden blijven hangen in oude controversen en verwijten? Persoonlijk heb ik mij van meet af aan er sterk voor gemaakt - soms tegen de stroom in - dat het geen protestants feestje zou worden, maar een oecumenisch gebeuren. Een tweede vraag die speelde was, of wij als protestanten in dit jaar onze eigen identiteit wilden versterken? Ja, dat wilden we, maar onder geen beding ten koste van andere geloofsgemeenschappen met wie we in Christus verbonden zijn. Echt oecumene bedrijven betekent voor mij dan ook altijd, dat ik me sterker bewust word van mijn eigen identiteit. Oecumene is: samen pal staan voor de relevantie van het evangelie in de samenleving en samen in de oude dogma's bijten - in de hoop je niet te verslikken - om zo oecumenisch te leren, dat je eigen waarheden broodnodig aanvulling behoeven.⁶ In de verklaring van het Rome-Reformatieberaad, die afgelopen dinsdag het licht zag in de Domkerk staat: "Gelukkig hebben we nu ontdekt, dat we het belangrijkste met elkaar delen: het geloof in God als Vader, Zoon en Geest. Door dit gedeelde geloof is er eenheid. We zijn ervan overtuigd dat, wanneer we groeien in het geloof in Christus, die eenheid steeds dieper zal worden. We zien uit naar de dag dat we een verenigde kerk zullen zijn."⁷

---

¹ Uit een Mail d.d. 25 oktober 2017 van Dr. Wim Dekker.

² M. Gosker, 'Met het Reformatiejaar het hele land door', in: CW, 65 (2017) 22, 4-5.

³ M. Ohst klaagt erover, dat het Reformatiejubileum is misbruikt om de fundamentele verschillen tussen Luther en catholica te verdoezelen, <http://www.sueddeutsche.de/kultur/theologie-war-die-reformation-bloss-ein-missverstaendnis-1.3180830>.

⁴ F. Bosman vraagt aandacht voor de kwalijke onderdrukking door protestanten van katholieken <https://www.nporadio1.nl/themas/11-opinie-commentaar/6499-voor-mij-is-500-jaar-reformatie-geen-feest>

⁵ G. Bausenhardt, 'Feiern oder begehen? Eine katholische Perspektive auf 1517/2017', in: *Ökumenische Rundschau*, 61 (2012) 1, 6-22. V. Leppin, '2017 - ein Jubiläum', in: *Ökumenische Rundschau*, 61 (2012), 1, 23-35, 23.

⁶ M. Gosker, 'Allemaal bij Jezus horen en toch zo verdeeld zijn, dat kan niet kloppen en dat snapt een kind', Website KVO en <http://www.margrietgosker.com/downloads/MargrietGoskerPublicatie0108.pdf>

⁷ Het Rome-Reformatie Beraad werd in 2015 ingesteld door het Moderamen van de Protestantse Kerk en de RK Bisschoppenconferentie. De tekst werd voorbereid en vastgesteld door Karin van den Broeke, Geert van Dartel, Mgr. dr. Hans van den Hende, Prof. dr. Barend Kamphuis, Mgr. dr. G. de Korte, Dr. A. Plaisier, Dr. R. de Reuver, Dr. M. Ploeger en Ds. T. Verhoeven. Prof. dr. B. Kamphuis (gereformeerd vrijgemaakt) en dr. Mattijs Ploeger (oud-katholiek) zijn op persoonlijke titel lid van dit beraad.

Ik kreeg van de PKN in mei 2015 als duidelijke opdracht mee de nadruk te leggen op de eigen kracht en inspiratie van het protestantisme, ook voor de toekomst. Maar die toekomst is er alleen als we samen met anderen kerk willen zijn. Daarom formuleerde de PKN als tweede brandpunt voor het Reformatiejaar: het versterken van onze oecumenische contacten met het oog op een geloofwaardig verkondigen en voorleven van het evangelie in onze samenleving.⁸ Daarmee is dan meteen impliciet nog een derde ambitie uitgesproken, namelijk om het reformatiejaar niet alleen van betekenis te laten zijn voor onszelf als protestanten en voor de oecumenische contacten, maar ook voor het geheel van onze samenleving. Of anders gezegd: de burgermaatschappij.⁹ Een ambitie (maar dat is dan even mijn eigen interpretatie), die Abraham Kuyper ooit verwoordde als: "... geen duimbreed is er op heel 't erf van ons menselijk leven, waarvan de Christus, die áller Souverein is, niet roept: "Mijn!"¹⁰ Ik hoopte dus, dat er zo veel mogelijk nieuwe coalities zouden worden gesmeed, dat er op vele fronten oecumenisch zou worden samengewerkt, dat de goede onderlinge verhoudingen versterkt zouden worden en dat het reformatiejaar relevant zou zijn voor de hele samenleving. Zoals iedereen weet ging de reformatie ging gepaard met veel geweld, strijd, onbegrip en haat. Als onze oecumenische betrekkingen substantieel zouden verbeteren, dan zou dat een prachtige vrucht zijn van dit reformatiejaar, dat dan als eerste van alle reformatie-eeuween de geschiedenis zou ingaan als een oecumenische liefdesmeter.

Een eigen protestants feestje is het gelukkig niet geworden. Op de oecumenische dimensie van het reformatiejaar ga ik straks dieper in. En of de hele de samenleving is bereikt? Ik kan niet voor Europa spreken, maar ik weet wel, dat in Duitsland 31 oktober 2017 een nationale vrije dag was voor iedereen en dat de uitnodiging voor de jubileumviering in Wittenberg afkomstig was van kerk én staat. Bondskanselier Merkel sprak zich positief uit over het belang van 500 jaar Reformatie in Duitsland¹¹ en ons buurland heeft heel veel geld geïnvesteerd in het reformatiejaar, dat zich zelfs tot een Lutherdecade uitstreckte. Dat kwam het land op zware kritiek te staan: het was geldverslindend (ik las op internet het enorme bedrag van 250 miljoen¹² en inhoudelijk luidde de kritiek, dat het een 'überdimensioniertes Mammutprogramm'¹³ was, dat niet had opgeleverd wat men ervan had mogen verwachten. Een kritiek die uiteraard door Margot Kassman en Wolfgang Huber is weersproken en ook wel terecht.¹⁴ Maar toch citeer ik even een treffende passage uit een persoonlijke brief, die ik uit de voormalige DDR kreeg: "Allerorts wurde geluthert: Kirchentage, Vorträge, Ausstellungen, Konzerte. Bis an die Grenzen des Geschmacks wurde alles vermarktet. So gibt es eine Apfelsorte 'Martin Luther' und ein Elbe-Kreuzfahrtschiff 'Katharina von Bora'.¹⁵ Dit is de kritiek van de gewone man en die kritiek spreekt voor zich! Ik heb persoonlijk ook veel contacten met Hongarije. In Hongarije is het Reformatiejubileum op 31 oktober onder regie van de regering Orbán gevierd en daarvoor is zelfs de hele Papp László Budapest Sportaréna afgehuurd. Ook wordt in Debrecen op staatskosten een zes meter hoog reformatie-monument opgericht, hetgeen bij mij dezelfde vragen oproept als die ook aan Duitsland gesteld zijn. In Nederland was al jaren geleden op zaterdag 29 oktober jongstleden een Kerkendag gepland en ook had de Protestantse Kerk al in een vroeg stadium de Jaarbeurs in Utrecht voor het Reformatiejubileum gereserveerd. Maar de Kerkendag ging niet door en de Jaarbeurs is uit realiteitoverwegingen ook afbesteld. En dat is maar goed ook. Nederland is een van de sterkst geseculariseerde landen van Europa, en bij ons kan de kerk niet zoals in Duitsland en in Hongarije op grote sommen overheids-geld rekenen. En zou dat ook zeker niet willen!

---

⁸ In: *Kerkinformatie*, 45 (2015), 235, april, 37.

⁹ "Er is hier drieërlei roeping: de eerste in het kerkelijk instituut, de tweede in de kerk als organisme, en de derde in de burgermaatschappij; drie roeping, waarvan we er niet ééne mogen verwaarlozen. En eerst dan is ons leven harmonisch, indien we deze drieërlei roeping zóó weten te vervullen, dat we Gode geven wat Godes, der Christelijke saamleving wat der Christelijke saamleving, en der burgermaatschappij wat der burgermaatschappij is.", A. Kuyper, *De gemeene gratie*, deel III, Amsterdam/Pretoria 1904, 421.

¹⁰ A. Kuyper, *Souvereiniteit in eigen kring*, Amsterdam 1880, 35. Met dank aan W. Dekker.
<http://www.dbonhoeffer.eu/Gerard%20Dekker%20Kuyper%20en%20BOnhoeffer.pdf>.

¹¹ "Also einmal darüber nachzudenken, was vor 500 Jahren in Deutschland und auch in Europa durch Luther, durch die Reformation und durch die neuen technischen Möglichkeiten passiert ist, das lohnt sich, um auch unsere Zeit besser zu verstehen". Citaat Angela Merkel als antwoord op een vraag van Maria Poppitz, Video-Podcast der Bundeskanzlerin 28. Oktober 2017.
https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Podcast/2017/2017-10-28-Video-Podcast/links/download-PDF.pdf?_blob=publicationFile&v=3

¹² C. Frerk, *Kosten der Lutherdekade*. <https://fowid.de/meldung/kosten-lutherdekade-2008-2017>.

¹³ F. Schorlemmer/C. Wolff, *Reformation in der Krise. Wider die Selbsttäuschung. Ein Memorandum zum Reformationsfest 2017*.
<http://www.mdr.de/kultur/memorandum-schorlemmer-wolff-refjahr-100.html>.

¹⁴ "Dieses Jubiläum wird in die Geschichte eingehen, als wirklich ökumenisch und welttoffen", sagte die EKD-Reformationsbotschafterin Käßmann der Zeit-Beilage "Christ und Welt". Es sei ein "echtes Beteiligungs-jubiläum" mit vielen tausend Veranstaltungen in ganz Deutschland und weltweit. <https://www.evangelisch.de/inhalte/145859/07-09-2017/kaessmann-reformationsjubilaeum-wird-geschichte-eingehen-huber-sagt-fuer-protestanten-zeiten-groess>

¹⁵ Brief d.d. 25 Oktober 2017 von Hartmut Dürr aus Neuenhagen, ehemalige DDR.

Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat er Europa en ook in Nederland niet wordt nagedacht over de plaats van de kerken binnen het publieke domein. Dan denk ik aan de recente bijdrage van Mgr. De Korte, die precies onder die titel op 16 oktober op de Website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene werd geplaatst,¹⁶ en de *Open Brief* van de CEC, die op de eerstvolgende CEC-Assemblee aan de orde komt.¹⁷ Ook denk ik aan wat Peter Ben Smid daar recentelijk schreef op de Website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene over de bijdrage van Bartholomeus, de groene Patriarch.¹⁸ En niet in het minst denk ik aan *Laudato Si* en aan de belangrijke oproep, die Paus Franciscus deed op 28 oktober 2017, waarin hij christenen in Europa vraagt zich niet te verkijken op getallen, instituties en ziellose statistieken, maar oproept tot verbinding, gemeenschap, solidariteit en vrede, ook tussen christenen en moslims, opdat Europa weer een ziel krijgt.¹⁹ We kunnen dus concluderen, dat de goede wil er ongetwijfeld is. Maar dan blijft toch de vraag staan in hoeverre het reformatiejaar erin geslaagd is hier handen en voeten aan te geven. Daar ben ik eerlijk gezegd niet gerust op.

Ik heb ook gezien, dat de Protestantse Kerk zelf niet echt vol op het Reformatiejubileum heeft ingezet vanwege een broodnodige, tijdrovende, gecompliceerde reorganisatie van het Landelijk Dienstencentrum, die tijdens dit jaar plaatsvond, en vanwege het feit dat alle nadruk viel op '*Kerk op weg naar 2025*', waarvoor verstrekkende wijzigingen in de kerkorde nodig waren. Ook dat zijn gevolgen van de krimp. Ook heb ik op landelijk niveau weinig initiatieven gezien van wat tegenwoordig genoemd wordt de 3G-Kerken, Christelijk Gereformeerd, Vrijgemaakt Gereformeerd en Nederlands Gereformeerd, waar ook de krimp de agenda regeert en men zich vooral bezig hield met het debacle van de GTU.²⁰ De krimp zou een nieuwe uitdaging kunnen zijn en nieuwe kansen kunnen bieden voor nieuwe generaties, maar daarvoor heeft het reformatiejaar zich blijkbaar niet geleend, ook al zijn in sommige provincies wel degelijk hardnekkige pogingen ondernomen om ook jonge mensen te bereiken. De conclusie moet zijn, dat het reformatiejaar slechts een beperkt bereik had, het grote publiek niet echt heeft bereikt en jongere generaties nauwelijks heeft weten te boeien. Wie had verwacht of gehoopt, dat het reformatiejaar oplossingen zou geven voor het relevantieverlies van de kerken en een diepgaande analyse zou maken van de nieuwe vragen, waarvoor de doorgaande secularisatie ons stelt, moet met Jan Wessels concluderen, dat de ontkerstening en de kerkverlating juist in Europa, waar de reformatie haar wortels heeft het grootst is en dat het reformatiejaar nog niet het begin van een oplossing daarvoor heeft gegeven.²¹

Als projectcoördinator 500 jaar Protestant van de Protestantse Kerk ben ik blij met de sterk verbeterde goede en ook praktische oecumenische samenwerking met *Refo500*,²² met de *Katholieke Vereniging voor Oecumene*²³, met de *Raad van Kerken in Nederland*²⁴ en met de *Oecumenische Vrouwensynode*²⁵,

---

¹⁶ <http://www.oecumene.nl/documentatie/kerk-en-samenleving/1409-de-plaats-van-de-kerken-binnen-het-publieke-domein>.

¹⁷ http://www.ceceurope.org/wp-content/uploads/2016/06/1GB2016_Doc15-Open-letter-Future-of-Europe.pdf. Het stuk werd op 24/25 oktober in Amersfoort werd toegelicht door Heikki Huttunen en Peter Pavlovic tijdens een bijeenkomst, die was belegd op initiatief van onze Nederlandse Raad van Kerken. Zie ook: P. Pavlovic (ed.), *Beyond Prosperity? European Economic Governance as a Dialogue between Theology, Economics and Politics*, Globethics with CEC, 4, 2017.

¹⁸ <http://www.oecumene.nl/documentatie/kerk-en-samenleving/1416-kerken-in-het-publieke-domein-of-en-hoe>

¹⁹ Paus Franciscus haakt hier aan bij de dialoog (*Re*)Thinking Europe – a Christian Contribution to the Future of the European Project, sponsored by the Commission of the Bishops' Conferences of the European Community (COMECE). [http://en.radiovaticana.va/news/2017/10/28/popes_at_\(re\)thinking_europe_conference_full_text/1345810?utm_content=bufferb369&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer](http://en.radiovaticana.va/news/2017/10/28/popes_at_(re)thinking_europe_conference_full_text/1345810?utm_content=bufferb369&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer)

²⁰ Het officiële orgaan van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk kwam wel met een speciaal Reformatienummer, waarvan er 13.000 extra exemplaren in meer dan 150 gemeenten werden verspreid. *De Waarheidsvriend*, 105 (2017) 8.

²¹ J. Wessels, 'Ecclesia reformata semper reformanda', *Website Katholieke Vereniging voor Oecumene*, d.d. 23 October 2017. <http://www.oecumene.nl/documentatie/500-jaar-reformatie/1410-ecclesia-reformata-semper-reformanda>

²² Een persbericht uit 2016 luidt: "De Protestantse Kerk in Nederland en Refo500 hebben contact met elkaar over activiteiten rondom de 500e verjaardag van de Reformatie in 2017. De Protestantse Kerk in Nederland ontwikkelt daarvoor een inspirerend programma naast en met oecumenische partners en Refo500 gaat in Nederland vooral plaatselijke kerken stimuleren aandacht te geven aan het Reformatiejaar, waarbij deze ook gebruik kunnen maken van het aanbod dat partners van Refo500 ontwikkelen. De Protestantse Kerk in Nederland en Refo500 willen elkaar op communicatief gebied versterken. Voorbeelden daarvan zijn het verspreiden van elkaars persberichten, het ontwikkelen van een gezamenlijke sprekerspool en een gezamenlijke Facebook groep.

²³ Zie voor een opsomming van alle inspanningen het artikel van Geert van Dartel, dat gepubliceerd is op de Website, <http://www.oecumene.nl/documentatie/500-jaar-reformatie/1411-hervormingsdag-2017-een-nieuw-begin>

²⁴ De Raad van Kerken kwam met een special reformatienummer in de zomer van 2016, schonk geregeld aandacht aan het reformatiejaar in Oecumenisch Bulletin en op haar Website. Op 12 oktober 2016 hield ik een speech over het Reformatiejaar voor de Raad van Kerken in Nederland, die in Huis ter Heide vergaderde. Op 27 oktober 2016 werd in Amersfoort een Video-Conferentie via Skype opgenomen, die was georganiseerd door de Raad van Kerken in Nederland in samenwerking met de Duitse Raad van Kerken (ACK) ten dienste van de week van gebed voor de eenheid van alle christenen. Van Nederlandse zijde namen deel aan het gesprek: Jurjen Zeilstra, Margriet Gosker, Dick Akerboom, Klaas van der Kamp en Geert van Dartel. Aan Duitse zijde werd deelgenomen door Bernd Densky, Marc Witznabacher en Elisabeth Dieckmann.

waardoor we samen een veel groter bereik hadden dan elk afzonderlijk. We hebben samen met Refo500 een sprekerslijst opgezet om mensen aan een goede spreker te helpen. Er was een gezamenlijke Facebookpagina om elkaars ervaringen te delen en er waren diverse websites, die over het reformatiejaar berichtten. Er ging een estafette door het land, die in een aantal provincies voor speciale kinderprogramma's zorgde. Ook werden middelbare scholen ingeschakeld en lesprogramma's voor studenten ontwikkeld. Speciaal voor jongeren waren er opstelwedstrijden en kerkbreed zijn er allerlei kinderprogramma's en catecheseprojecten gemaakt. Maar als de vraag gesteld wordt, wie we met het reformatiejaar bereikt hebben, dan moet ik toch zeggen: voor zover ik het kan zien vooral kerkbetrokken mensen van een wat oudere generatie.

Met vreugde stel ik vast, dat onze oecumenische doelstelling ruimschoots is gehaald. Door de estafette zijn tal van activiteiten oecumenisch opgezet en uitgewerkt.²⁶ Dit geldt zowel voor de brede oecumenische beweging als voor de 'kleine' protestantse oecumene met de rechterflank van het protestantisme en dan vooral op het grondvlak. In dit opzicht zijn er werkelijk wonderdjes gebeurd. Tijdens de estafette gingen Luthers originele 95 stellingen rond en werd elke provincie geacht er een eigen actuele stelling aan toe te voegen.²⁷ Zo maakte de provincie Drenthe een eigen stelling, waarin zowel de oecumenische dimensie als de relevantie voor de samenleving word benoemd. De stelling van Noord-Brabant is zuiver oecumenisch: "Scheiden doet lijden, delen doet helen." Ik wil expliciet vermelden, dat in het Zuiden van het land nauw is samengewerkt met de Katholieke Vereniging voor Oecumene, hetgeen resulteerden in prachtige bijdragen van o.a. de bisschoppen Hans van den Hende, Gerard de Korte en Jan Liessen.²⁸ De eigen stelling die de provincie Groningen opstelde, spreekt nadrukkelijk over de gelijkwaardige bijdrage van zowel vrouwen als mannen aan de kerkleiding en noemt de dienst aan de samenleving expliciet.²⁹ Verder heb ik in het hele land over de honderd oecumenisch opgezette activiteiten gesignaleerd, maar het zijn er ongetwijfeld veel meer geweest. Niet overal is het oecumenisch perspectief trouwens even goed van de grond gekomen. Soms door 'oud zeer' en soms afhankelijk van de plaatselijke situatie.

Wat heeft het reformatiejaar gebracht? En is de boodschap overgekomen? En wat was dan de boodschap? De reformatie is natuurlijk veel meer dan Luther alleen. Daarom was het aanvankelijk de inzet, om niet vooral op Luther te focussen, maar steeds de volle breedte voor ogen te houden: van Moderne Devotie tot en met de Doopsgezinden en van de Pinksterbeweging tot en met de Mariënborgvereniging.³⁰ Maar het beeld van die stoere monnik met zijn 95 stellingen spreekt blijkbaar zo sterk tot de verbeelding, dat ik toch overal in het land veel Lutherevenementen, Luthertentoonstellingen, Lutherachtige Tischreden en Lutherconcerten heb waargenomen, waarbij de Lutherliederen en het Lutherlied hoge ogen gooide, vooral in de versie van Mendelssohn en Bach. Ook de vijf sola's van de reformatie, die vijf krachtige klarenstoten,

---

²⁵ M. Gosker, K. Apperloo, 'Reformatie betekent ook keuzes maken', in: *Zijnspiegel*, september 2017 nummer 11, 3. M. Gosker, 'Zelfstandige kantklossters en zakelijke dochters' in: *Zijnspiegel*, september 2017, 24-25.

²⁶ M. Gosker, 'Een jaar lang gedenken en vieren', in: *Ouderlingenblad* 94 (2016), Nr 1073, 19-22 ([pdf](#), 2M). M. Gosker, 'Met het Reformatiejaar het hele land door', in: *Christelijk Weekblad* 65 (2017) 22, 4-5.

²⁷ Het aantal initiatieven om zelf nieuwe actuele stellingen te produceren is onafzienbaar. Het zou leuk zijn dat eens te inventariseren. De actuele stellingen van de estafette vormen samengevoegd een soort actueel prioriteitenlijstje: "De Bijbel is belangrijk, maar het punt is niet dat de Schrift heilig is, want het gaat om de Heilige zelf. De ware schat van de kerk is het heilig evangelie van Gods genade. In deze tijd moeten we dus opnieuw gaan schat zoeken. Genade is een geschenk, maar je krijgt het niet cadeau: het is levenslang leren leven als een bevrijd en dankbaar mens. Protestantse spiritualiteit blijft voor de Nederlandse samenleving van belang, als zij oecumenische en evangelische inspiratie kan integreren tot een nieuw sprankelend geheel. Het evangelie daagt vrouwen en mannen uit om elkaar als gelijkwaardig te aanvaarden. Samen zijn we kerk, samen geven we leiding en samen willen we er zijn ten dienste van de samenleving. We zullen de oude verhalen blijven vertellen en voegen er nieuwe aan toe! Zonder verhaal geen weg. Geloven maakt je tot een vrij en vrolijk mens, of je nu jong bent of oud. En we geven God de eer. De reformatie gaf ons het lied op de lippen, ook al zijn protestanten vaak dwarsliggers. Het is de kunst om het leven te ontvangen uit Gods hand. Laten we elkaar niet de maat nemen. Scheiden doet lijden, delen doet helen. En maak geen verschil tussen betaald en onbetaald werk. Het is allebei even belangrijk. Je wordt immers niet gerechtvaardigd uit je werken."

²⁸ Mgr van den Hende zat in de stuurgroep Reformatiejaar, hij sprak op 31 oktober 2016 in Amsterdam, op 11 januari 2017 in Nijkerk, op 18 maart 2017 in Nieuwkuijk, op 1 september in Bergen op Zoom, op 25 oktober in Hillegom, op 26 oktober in Utrecht (Het uitgestelde dispuut, Luthers stellingen herlezen) georganiseerd door Tilburg School of Catholic Theology, Katholieke Vereniging voor Oecumene en Cardinal Willebrands Research Centre (CWRC) en op 30 oktober in Rotterdam. Mgr Liessen sprak 10 september in Oosterhout, waar de organisatie mede in handen was van de oecumenische beweging *Chemin Neuf*, Mgr de Korte zat in de stuurgroep Reformatiejaar, hij staat op de gezamenlijke sprekerspool PKN-Refo500, hij sprak op 18 maart in Nieuwkuijk, op 5 april in Nijkerk, op 16 september in het Zwanenburghuis in Den Bosch, waar de organisatie mede in handen was van *International Christian Fellowship*. Daar overhandigde ik hem een in Hongarije gedrukte Heidelbergse Catechismus. Ook sprak hij op 25 oktober in Utrecht. Geert van Dartel zat in de stuurgroep Reformatiejaar en had een groot aandeel in de Brabantse activiteiten, evenals zuster Ruth Lagemann en pastoor Paul van der Ven.

²⁹ "De bevrijdende kracht van het evangelie daagt mannen en vrouwen uit om elkaar te aanvaarden als gelijkwaardig in het bijdragen aan leiding en dienst van kerken in de samenleving".

³⁰ M. Gosker, '500 jaar Reformatie, waar ging het om?', in: *Mariënborg Magazine*, 34 (2107) 2, maart, 19-21.

M. Gosker, 'De kerk moet altijd weer op de schop', in: *Mariënborg Magazine*, 34 (2107) 3, juli, 15-17.

hebben vaak geklonken. Ze hebben de reformatie inderdaad vleugels gegeven, maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat ze ook vaak als 'Exclusivpartikel' gewerkt, zoals ze dat zo mooi in ons buurland zeggen.³¹ Zouden we vandaag niet beter kunnen zeggen: Sola Scriptura; de Schrift mét de traditie? Het Woord mét het sacrament? Sola Fide: het geloof mét de liefde? Sola Gratia: de genade mét de vrijheid? Solus Christus: Christus mét de kerk, zoals ook al eens van room-katholieke zijde door Thomas Söding is voorgesteld?³² De oecumenische beweging heeft deze verbindingen in talrijke dialogen opnieuw ontdekt en volgens mijn diepe overtuiging is dat pas echt: Soli Deo Gloria.

Het Reformatiejaar heeft willen laten zien, dat er meer is dat ons bindt dan dat ons scheidt, zoals paus Johannes XXIII al wist,³³ ook al hebben we nog een lange weg te gaan. Het is Christus, die ons met elkaar verbindt: Christus staat centraal. Of zoals het is uitgesproken in Lund bij de opening van het Reformatiejaar in 2016: "Door dichter in het geloof tot Christus te komen, door samen te bidden, door naar elkaar te luisteren, door de liefde van Christus voor te leven in onze relaties, zullen wij, katholieken en lutheranen, onszelf openstellen voor de kracht van de Drie-ene God. Geworteld in Christus en van Hem getuigend vernieuwen wij onze vastberadenheid om trouwe voorboden te zijn van Gods grenzeloze liefde voor de hele mensheid".³⁴

Dat is een hele mondvol en je kunt er best schamper over doen, omdat we na vijftig jaar groeien naar eenheid en zeg maar vier generaties van oecumenische theologen, waaronder de mijne, nog lang niet zijn waar we wezen moeten. Ik vraag me ook wel eens af of ik het nog ga meemaken. Er zijn intussen al zoveel belangrijke oecumenische documenten verschenen, die onder in de la beland zijn. In 1964 verscheen *Unitatis Redintegratio*. Ik zat toen nog op het gymnasium. In 1982 kwam het *Limarapport over doop, eucharistie en ambt*, dat grote bekendheid kreeg en dat mij zo boeide, dat ik er mijn dissertatie aan wijdde. In 1995 verscheen het Oecumenisch Directorium *Ut Unum Sint* en in 1999 werd in de *Gemeenschappelijke Verklaring* overeenstemming bereikt over de rechtvaardigingsleer.³⁵ In 2001 kwam *Charta Oecumenica*, het handvest voor groeiende samenwerking van de kerken in Europa,³⁶ waarin de kerken duidelijke wederzijdse verplichtingen op zich namen en in 2013 verscheen het *Statement on Unity* van Busan. Prachtig, maar waar heeft het ons gebracht? Kunnen we samen de maaltijd van de Heer vieren als wij volgend jaar op 23 augustus het zeventigjarig bestaan van de Wereldraad van kerken gaan vieren in Amsterdam? Het ziet er niet naar uit. Zelfs onder oecumenici neem ik drieërlei reactie waar. Er zijn er die zeggen: houd er maar mee op, met al die oecumenische dialogen, want het is toch alleen maar een herhaling van zetten. Dat is vlijtige, maar overbodige arbeid.³⁷ Laten we het over belangrijker onderwerpen hebben. Anderen vinden het allemaal best, ze volgen de ontwikkelingen ook wel, maar ze zijn sceptisch, En dan zijn er óók nog mensen die zeggen: houd vol. Er is al veel bereikt sinds Vaticanum II. De pelgrimsweg naar zichtbare eenheid is een lange weg en je moet vaak een omweg nemen, maar het is de moeite waard om die weg samen verder te gaan. Ik reken mezelf tot de laatste groep. Maar de grote vraag is en blijft: hoe komen we van de diagnose tot de therapie?³⁸

Ik neem aan, dat het niet alleen mij is opgevallen, dat het reformatiejaar tot een groot aantal nieuwe oecumenische liefdesverklaringen heeft geleid. Ik heb ze vast niet allemaal gezien, maar ik noem er een paar, die ik onder ogen heb gekregen. Laat ik als eerste 'liefdesverklaring' de oecumenische pelgrimsweg naar het heilige land noemen, die een delegatie van de EKD en van de Duitse bisschoppenconferentie in

---

³¹ C. Link, 'Umstrittene Reformation –Thesen zum Jubiläum 2017', in: H.-G. Link/D. Sattler (ed.), *Zeit der Versöhnung*, Göttingen 2017, 15-20, 19. U. Körtner, *Das Evangelium der Freiheit. Potentiale der Reformation*, Ev. Presse Verband 2017, 58-61.

³² Th. Söding, '500 Jahre Reformation – der Versuch einer Rechtfertigung', in: *Christ in der Gegenwart* 31 (2014), 354.

³³ In de oecumenische dialoog tussen christenen, is er méér dat ons bindt dan dat ons scheidt. In de dialoog als broeders en zusters in de Heer, is de doop als inlijving in Christus het fundament van ons gesprek. Naarmate we meer andere elementen van de Kerk van Christus als waarachtige gaven van Christus kunnen aanwijzen en erkennen, is onze verbondenheid als christenen groeiende op weg naar volledige eenheid in Christus. (*Unitatis Redintegratio*, 4).

³⁴ Gemeenschappelijke verklaring bij gelegenheid van de gemeenschappelijke katholiek-lutheraanse herdenking van de Reformatie in de Lutherse kathedraal in Lund (Zweden), 31 oktober 2016.

³⁵ <https://www.rkddocumenten.nl/rkddocs/index.php?mi=600&doc=338&id=698>.

³⁶ De Charta Oecumenica is in 2001 uitgegeven door de Raad van Europese bisschoppenconferenties (CCEE) en de CEC (Conference of European Churches) waarbij de meeste oosters-orthodoxe, protestantse, anglicaanse, oud-katholieke en vrije kerken in Europa zijn aangesloten. In de CCEE (Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae) zijn de rooms-katholieke bisschoppenconferenties in Europa verenigd.

³⁷ D. Sattler, 'Auf dem Weg zu einander', in: H.-G. Link /D. Sattler (ed.), *Zeit der Versöhnung*, Göttingen, 2017, 63-77, 63.

³⁸ <https://www.kath.ch/news/von-der-diagnose-zur-therapie-reformierte-und-katholiken-auf-der-suche/>

oktober 2016 maakte, vlak voor het begin van het reformatiejaar.³⁹ Ze bezochten met name die plaatsen, waar de oorsprongen liggen van ons gemeenschappelijke geloof en ze toonden zo ook hun verbondenheid met Israel. Vlak daarna, op 31 oktober 2016 verscheen de gemeenschappelijke verklaring, die uitkwam ter gelegenheid van de herdenking in de lutherse kathedraal van Lund, waarvan ik de prachtige slotzin al heb gememoreerd en die ik graag nog een keer herhaal: "Door dichterbij in het geloof tot Christus te komen, door samen te bidden, door naar elkaar te luisteren, door de liefde van Christus voor te leven in onze relaties, zullen wij, Katholieken en Lutheranen, onszelf openstellen voor de kracht van de Drie-ene God. Geworteld in Christus en van Hem getuigend vernieuwen wij onze vastberadenheid om trouwe voorboden te zijn van Gods grenzeloze liefde voor de hele mensheid."

Ook het document '*Van Conflict tot Gemeenschap*' uit 2013 zie ik als zo'n oecumenische 'liefdesverklaring' tussen het Vaticaan en de Lutherse Wereldfederatie. Het was speciaal voor het reformatiejaar opgesteld, het is in meer dan tien talen vertaald, Het is veelvuldig bestudeerd en besproken, wereldwijd, in Lund bij de openingsviering⁴⁰ en ook in ons eigen land. Het vormde de aanleiding tot het minisymposium in Heerenveen,⁴¹ en het kwam vooral ter sprake in Noord-Brabant, waar het bij dit document behorende *Common Prayer* breed onder gemeenteleden en parochianen is verspreid. Dit werd gedaan door het Brabantse estafetteteam, eveneens in samenwerking met de Katholieke Vereniging voor Oecumene, die het document ook in het Nederlands heeft vertaald. Op 20 maart 2017 werd in Nieuwkuijk opnieuw een 'liefdesverklaring' gelanceerd onder de titel "*Herstel van eenheid is de Reformatie van vandaag.*" Voor mij een van de hoogtepunten van het reformatiejaar. Ik heb die mooie dag, waar zoveel mensen aanwezig waren, geïnterpreteerd als een liedje van verlangen. Een liefdesliedje van verlangen zelfs. Op 4 juni werd in Kolozsvár (Cluj-Napoca, Roemenië) in het kader van 500 jaar reformatie voor de allereerste keer een gezamenlijke vergadering gehouden van de gereformeerde en de luthers synode, waar een verklaring werd uitgebracht, die ik ook een soort liefdesverklaring zou willen noemen.⁴² Ik had het privilege er bij te zijn. Op 5 juli ondertekende de Wereldgemeenschap van Gereformeerde Kerken (WCRC) de Gemeenschappelijk Verklaring over de Rechtvaardigingsleer en op 27 augustus werd in de Stadtkirche van Wittenberg tijdens een oecumenische 'Festgottesdienst' de Lima-liturgie gevierd met vertegenwoordigers van verschillende kerken.⁴³ Voor mij was deze viering, die ruim twee uur duurde, echt een hoogtepunt. Ik mocht zelf de schriftlezing over Elia onder de bremstruik verzorgen en als celebrant mee vorm geven aan deze viering met brood en wijn. Dat past helemaal in mijn leven. Het was een indrukwekkend gebeuren in een overvolle Stadtkirche, zelfs met geregeld applaus, dat afgestopt werd. Uniek. En dan noem ik nog de Oecumenische Brief, uitgaande van het bisdom Rheinland (EKD) en het rooms-katholieke bisdom Aken, die op 2 september verscheen en die de gemeenteleden en parochianen oproept tot oecumenische samenwerking.⁴⁴ Tenslotte wijs ik op het dringende oecumenische appel, dat op ons gedaan wordt in de *Open Brief*, die mij uit Duitsland bereikte en die is gepubliceerd op de website van de Raad van Kerken

---

³⁹ De delegatie bestond van protestantse zijde uit de voorzitter van de EKD, bisschop Heinrich Bedford-Strohm, de Westfaalse preses Annette Kurschus, de preses van de EKD-synode Irmgard Schwaetzer en bisschop Karl-Hinrich Manzke. Van rooms-katholieke zijde namen de voorzitter van de Duitse bisschoppenconferentie kardinaal Reinhard Marx, de aartsbisschoppen Ludwig Schick en Robert Zollitsch en bisschop Gerhard Feige deel. http://weltkirche.katholisch.de/Aktuelles/20160819_Heilig-Land-Reise_DBK_EKD.

⁴⁰ Het was de basis van de oecumenische dienst op 31 oktober 2016 in Lund, die werd geleid door de Secretaris-Generaal van de Lutherse Wereldfederatie Martin Junge, bisschop Munib Younan en Paus Franciscus, samen met aartsbisschop Jackelén en bisschop Arborelius van Zweden.

⁴¹ Dit symposium vond plaats op 14 juni 2017 en werd georganiseerd door de Raad van Kerken Friesland in samenwerking met de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

⁴² "We, the Synods of the Reformed Church in Romania and the Evangelical-Lutheran Church of Romania, who in the name of our God have gathered for a joint jubilee meeting in Kolozsvár on the 4th of July 2017, before God and our fellow men, make the following Statement: With humbleness and full responsibility we declare that: we look back at the 500 years since the beginning of Reformation filled with gratefulness towards God and we continue to undertake the reformers' legacy. Thankfully we announce that – as a gift of God's great will and mercy – we can be members of the 500-year-old Protestant family; furthermore we contentedly and obediently accept all the duties and services that are to be assumed by us in this great and holy community". De verklaring draagt overigens verder nogal een nationalistisch karakter.

⁴³ De viering was georganiseerd door de IEF (International Ecumenical Fellowship). We vierden de Lima-liturgie met Olav Fyske Tveit, Secretaris Generaal van de Wereldraad van Kerken, bisschop H. Bedford-Strohm (EKD), Martin Engels (Moderator van de Reformierte Bund in Duitsland), Bisschop David Hamid uit Londen, Bisschop J. Johannesdotter uit Bückeberg, Bisschop Matthias Ring uit Bonn, Bisschop V. Schulz uit Basel en bisschop Rosemarie Wenner (Frankfurt/Main).

⁴⁴ "Mit dieser Vereinbarung geben wir dem zwischen uns gewachsenen Miteinander einen verbindlichen Rahmen und verpflichten uns, dieses Miteinander auch weiterhin zu fördern und zu entwickeln. So suchen wir, der Gemeinschaft in Zeugnis und Dienst gerecht zu werden zur Ehre Gottes, des Vaters und des Sohnes und des Heiligen Geistes." <http://www.reformiert-info.de/18247-156-8-2.html>

onder het motto: *Nu doorpakken*.⁴⁵ De Open brief wil lokale gemeenten en regionale verbanden stimuleren om oecumenisch contacten te zoeken en uit te bouwen om zo de scheiding tussen de denominaties te overwinnen. Het jaar 2017 is net als het jaar 1517 slechts een begin. Er moeten nieuwe stappen volgen. Is 23 augustus 2018, als we in Amsterdam het 70-jarig bestaan van de Wereldraad van Kerken memoreren een nieuw kans? Is het jaar 2021, waarin we de excommunicatie van Martin Luther herdenken, een nieuwe kans? Is 500-ste geboortedag van de Confessio Augustana op 5 juni 2030 een nieuw kans? Is het begin van het Concilie van Trente in 2045 een nieuwe kans? Wat mij betreft wel, mits het niet als schaamlap wordt gebruikt om vooralsnog op de beroemde lauweren te gaan rusten. In mijn jaszak zit het briefje: Heilig Vuur. Want er is nog zoveel te doen op oecumenisch gebied. Misschien moet Pietje Precies maar eens plaats gaan maken voor Jantje Ongeduld, want soms is ongeduld lang niet slecht.

Zoals gezegd: je kunt alle mooie woorden schamper afdoen als de zoveelste loze verklaring, of het zoveelste mooie appèl, dat ook wel weer in de bureaula zal belanden. Dat is een logische reactie. Maar ik noem deze documenten en oproepen oecumenische 'liefdesverklaringen'. Een liefdesverklaring is een verlangen, een emotie, een intentie en een belofte. Het verlangen naar eenheid is gegrond op Johannes 17: het gebed van onze Heer, dat wie in hem geloven en op hem vertrouwen allen één zijn in Christus. De emotie is, dat onze grote verdeeldheid een echt schandaal is. De intentie is, dat het echt wat wordt, dat we meer en meer groeien naar zichtbare eenheid. De belofte is, dat de Heer het waarmaakt.

In de herfst verliezen de bomen hun blad, dan komt alles aan op de wortels. Als die goed zijn, zal er een nieuwe tijd komen. Als het reformatiejaar betekent, dat we met goede oecumenische moed nieuwe aandacht aan onze gezamenlijke wortels gaat besteden, dan komt het helemaal goed.

Margriet Gosker

---

⁴⁵ http://www.raadvankerken.nl/pagina/4724/nu_doorpakken_tot_2021